

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧААС ЯВУУЛАХ ТОДОРХОЙ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ БА АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

*ДХИС-н докторант,
ЦС-н ЦЭЗТ-н ахлах багш,
Цагдаагийн дэд хурандаа
Б.Цогтбаатар*

Товч агуулга. Энэхүү өгүүлэлд Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан цагдаагийн байгууллага, алба хаагчаас явуулах тодорхой ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт болон Эрүүгийн болон Зөрчлийн процессын хуульд заасан тодорхой ажиллагаануудаас ялгагдах зарим онцлогийн талаар товч авч үзлээ.

Түлхүүр үг:

- Цагдаагийн алба хаагч;
- Тодорхой ажиллагаа;
-

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан “Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн тодорхой ажиллагаа” нь эрүү, зөрчлийн процессын хуульд заасан тодорхой ажиллагаануудаас ялгагдах онцлог, утга санааг ойлгох асуудал нь судалгааны бүтээлүүдэд тусгаагүй байгаа тул судлаачийн хувьд тодорхойлох шаардлага үүсэж байна. Тэгэхээр дараах хуулиудад заасан процессын шинжтэй заалтууд нь өөр хоорондоо ижил болон ялгаатай талыг гарган уг утгаар нь ойлгож байж үндэс суурь зөв тогтох юм. Үүнд:

1. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн /цаашид ЦАТХ гэж товчлох/ 4 дүгээр бүлэгт заасан “Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн тодорхой ажиллагаа явуулах журам” /шаардлага тавих, бичиг баримт шалгах, түр саатуулах, орон байр бусад газарт нэвтрэн орох, үзлэг хийх, эд зүйл баримт бичиг түр хураан авах, зорчих хөдөлгөөнийг хязгаарлах, эрэн сурвалжлах гэх мэт/
2. Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэг “Зөрчил шалган шийдвэрлэх тодорхой ажиллагаа явуулах журам” /үзлэг хийх, хураан авах, битүүмжлэх, мэдүүлэг авах, мэдээлэл баримт бичиг гаргуулан авах, хэв хэлбэр авч шинжилгээ хийлгэх/
3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 5 дугаар хэсэг “Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах журам” 22-27 дугаар бүлгүүд /хураан авах, үзлэг хийх, мэдүүлэг авах, шинжилгээ хийлгэх, туршилт, таньж олуулах гэх мэт/

Эдгээр зарим талаар ижил нэртэй, явагдах процесс нь ойролцоо арга ажиллагаануудын талаа та бүхэн тухайн салбарын хичээл бүр дээр заалгаж үзсэн байгаа боловч эдгээрийн ялгааг сайн гаргаж ойлгоогүйгээс практик хүндрэл учирч болох юм. Цагдаагийн албаны хуульд эдгээр ажиллагааг ямар нөхцөлд, хэрхэн бусад процесстэй нөхцөлдөх болон ялгамжийн талаар зааж өгөөгүй байна.

Сүүлийн жилүүдэд буюу 2017-2020 онд хуульд заасан тодорхой ажиллагаа явуулсан асуудалтай холбогдон цагдаагийн ажилтнууд сахилын хариуцлага хүлээх мөн эрүүгийн хариуцлага хүлээх, хорих ял авч шоронд хүргэгдэх явдал нэмэгдэж байгаа нь Цагдаагийн ерөнхий газраас хийсэн судалгаагаар тодорхой харагдаж байна. Энэ нь нэг талаар 2002 оны Эрүүгийн хуульд Цагдаагийн ажилтан Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэгт шалгагддаг

байсныг 2015 оны шинэ Эрүүгийн хуульд Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэргээс гадна, цагдаагийн ажилтны хувьд хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнтэйгээр ял шийтгэх нийт 24 зүйл хэсгийг оруулж өгсөн байгааг анхаарахгүй байхын аргагүй юм шүү!!!

Онцлог: Цагдаагийн албаны тухай хуулийн хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан “Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн тодорхой ажиллагаа явуулах журам” бол НИЙТЛЭГ байдлаар бүх цагдаагийн алба хаагч нарт өдөр тутмын цагдаагийн үндсэн үүрэг хэрэгжүүлэх, зөрчил эсхүл гэмт хэрэг шалгах аас үл хамаарч уг гурван тохиолдолд зэрэгцээ, хосолсон, өмнөх болон дараагийн үе шатанд зэргээр тухайн өрнөж буй нөхцөл байдлаас хамаарч, сонгон хэрэглэгдэж, байнгын байдалтай явагдаж байдаг, нийтлэг бөгөөд туслах чанарын үүрэг гүйцэтгэдэг онцлогтой юм.

Мөн процессын шинжтэй 2 хуулийн ажиллагаанууд нь голчлон болж өнгөрсөн нөхцөл байдал дээр, яг тухайн хуульд заасан чиглэл бүхий ажиллагааг /гэмт хэрэг эсхүл зөрчил/, тухайн хуулийн зохицуулалтын дагуу явуулдаг нийтлэг шинжийг агуулдаггүй боловч нэг нь нөгөөдөө иш татсан хэлбэрээр зохицолддог байна.

Жишээ нь дээр авч үзэхэд: Баянзүрх дүүргийн 9 дүгээр хорооны хэсгийн байцаагч, цагдаагийн дэслэгч Дорж хариуцсан нутаг дэвсгэрт эргүүл хийх явцдаа /өдөр тутмын нийтлэг ажил/ шинээр нээгдсэн “Баялаг” нэртэй дэлгүүрт орж үзэхэд 8 нэрийн хүнс болон архи зарж байв. Дорж тухайн өглөөний рапорт дээр “.. 9 дүгээр хороонд 2 хүн архины хордлогоор нас барсан” тухай цахим сангийн мэдээлэлтэй танилцсан ба өмнө байгаагүй шинээр нээгдсэн Баялаг дэлгүүрийн архи согтууруулах ундаагаар үйлчлэх тусгай зөвшөөрлийг шалгаж үзэх дүгнэлт хийсэн байна. Үүнийг ЦАТХ-ийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.4-д заасан “үндэслэл бүхий сэжиг” гэж практик амьдралд ойлгох нь илүү дөхөм юм. Ингээд үндэслэл бүхий сэжигийн хүрээнд мөн ЦАТХ-н 27 дугаар зүйлийн 27.2-т заасан “Хуулийн этгээдийн баримт бичгийг шалгах” нэртэй тодорхой ажиллагааг явуулсан байна.

Баялаг дэлгүүрийн эзэн Цэцгээ гэгч “Согтууруулах ундаагаар үйлчлэх, худалдан борлуулах” тухай тусгай зөвшөөрлийг эхээрээ энэ байна, манайд канон байхгүй” гэх тул мөн зүйлд заасны дагуу баримт үйлдэж 72 цагийн хугацаатай эхээр нь ЦАТХ-ийн 30 дугаар зүйлд заасан “Эд зүйл баримт бичиг түр хураан авах” тодорхой ажиллагааны хүрээнд түр хураан авч эрх бүхий байгууллагаар шалгуулахад “манай зөвшөөрлийг хуурамчаар үйлдсэн байна” гэх хариу ирсэн байна.

Энэ нь Баялаг дэлгүүрийг “архи согтууруулах ундааг зохих зөвшөөрөлгүй худалдсан” зөрчлийнхөн хувьд Зөрчлийн тухай хуульд заасан тохирох зүйл хэсгээр шалган шийдвэрлэх шаардлага илрэн гарч буй учир зөрчлийн гомдол мэдээллийн бүртгэлд оруулан прокурорын хяналт дор Зөрчил шалган шийдвэрлэх хуульд заасан тодорхой ажиллагаа буюу дэлгүүрт үзлэг хийж архины тоо хэмжээ, хаяг шошго тогтоох, тэдгээр архийг битүүмжлэх, шинжилгээнд хүргүүлэх, дэлгүүрийн эзэн Цэцгээгээс зөрчлийн холбогдогчоор мэдүүлэг авах зэрэг тодорхой ажиллагаа явагдах юм. Гэтэл энэ зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны явцад дэлгүүрийн ажилчдын бичиг баримтыг үзэж шалгах зэрэг ЦАТХ-д 25-р зүйлд заасан “Хүний бичиг баримтыг шалгах” тодорхой ажиллагаа зэрэгцээ хэлбэрээр явагдаж байдаг онцлогтой.

Мөн хуурамчаар үйлдсэн тусгай зөвшөөрөл нь архи зарах эрх олгосон баримт бичиг тул Эрүүгийн хуулийн 23.2 дугаар зүйлд заасан гэмт хэргийн шинжийг агуулж байх тул гэмт хэргийн тоо бүртгэлд оруулан мөрдөгчид цохогдох ба Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дагуу прокурорын хяналтын дор Мөрдөн шалгах ажиллагаа буюу Цэцгээгээс гэрч, сэжигтнээр мэдүүлэг авах, хуурамч гэх тусгай зөвшөөрөлд үзлэг хийх, уг зөвшөөрлийг эргэж

олгохгүйгээр эд мөрийн баримтаар хураан авах, цаас хор гарын үсэг, тамга тэмдэг, бичиглэл онцлог тогтоох зэргээр шинжээч томилон хүргүүлэх, өөрөө хуурамч баримт үйлддэг эсэхийг тогтоохоор Цэцгээгийн гэрт үзлэг, нэгжлэг хийх зэргээр тодорхой төрлийн мөрдөн шалгах ажиллагаануудыг явуулдаг. Мөн энэ мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад мөрдөгч өнгөт хэвлэгч, хэвлэлийн эх бэлтгэл хийдэг газрын судалгаа хийж, дээрх тусгай зөвшөөрлийг хаана хийсэн байж болох газар орныг олж судлахаар, сэжиг таамгийн хүрээг багасгахын тулд ЦАТХ-д 37-р зүйлд заасан “Биечилсэн судалгаа”, мөн хуулийн 38-р зүйлд заасан “Эрэн сурвалжлах ажиллагаа” зэрэг тодорхой ажиллагааг зэрэгцээ хэлбэрээр явагдаж байдаг онцлогтой. Иймд сэдвийн тодорхойлолт хэсгийг дахин нягтлан үзээрэй.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн дараах нэр томъёог байна. Үүнд:

“гэмт хэрэгтэй тэмцэх”¹ гэж гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх, мөрдөн шалгах зорилгоор хуульд заасан ажиллагаа явуулахыг;

“нийтийн хэв журам хамгаалах” гэж гудамж, талбай, олон нийтийн бусад газарт хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх захиргааны хэм хэмжээний актаар тогтоосон дүрэм, журмыг сахиулах үйл ажиллагааг;

“олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах” гэж хүний амь нас, эрүүл мэнд, байгаль орчин, нийгэм, улс орны эрх ашигт ноцтой хор уршиг, хохирол учруулж болзошгүй аюулыг арилгах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх цогц үйл ажиллагааг;

“үндэслэл бүхий сэжиг” гэж цагдаагийн алба хаагч өөрт ил болсон тодорхой үйл явдал, мэдээ баримт, тухайн нутаг дэвсгэрийн онцлог, гэмт хэрэг, зөрчлийн гаралтын түвшин, сэжигтэй хүн, хуулийн этгээдийн байдал, үйл ажиллагаа зэргийг үнэлэн энэ хуульд заасан ажиллагааг гүйцэтгэх шаардлагатай гэх дүгнэлтэд хүрэх нөхцөл байдлыг;

“биеийн хүч хэрэглэх” гэж цагдаагийн алба хаагч өөрийн бие махбод, мэргэжлийн тусгай бэлтгэлийг ашиглан бусдын хөдөлгөөнийг хязгаарлах зорилгоор биеэр хийх үйлдлийг хэлэхээр тус тус заажээ. Өөрөөр хэлбэл хуульд заасан тодорхой ажиллагаа явуулахдаа дээрх нэр томъёонд заасан утгыг баримтлан ажиллах шаардлагатай юм.

Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн үйл ажиллагаанд тавигдах нийтлэг шаардлага:

- Хуулийг чанд сахиж, хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах.
- Хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарласан, эсхүл албадлагын арга хэмжээ авсан тохиолдолд арга хэмжээ авах болсон үндэслэл, шалтгааныг тухайн этгээдэд мэдэгдэж, авсан арга хэмжээтэй холбогдон хүн, хуулийн этгээдэд үүсэх эрх, үүрэг, өмгөөлөгч авах, өөрийнхөө эсрэг тайлбар, мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхийг тайлбарлаж өгөх.
- Баривчлагдсан, түр саатуулагдсан насанд хүрээгүй этгээдийн 18 насанд хүрсэн гэр бүлийн гишүүн, эсхүл төрөл садны хүнд энэ тухай мэдэгдэх.
- Бусдад эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжлохыг хориглоно.
- Үүргээ гүйцэтгэхдээ бусадтай хүндэтгэлтэй харьцаж, бусдыг үл тоосон, заналхийлсэн, доромжилсон үг хэллэг, үйл хөдлөл хэрэглэхгүй байж, өөрийн шаардлагыг үндэслэлтэй, ойлгомжтой хэлбэрээр илэрхийлэх.

¹ Цагдаагийн албаны тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ Төрийн мэдээлэл, №08, 2017 он

- Үүргээ хэрэгжүүлэхдээ өөрийн албан тушаал, цол, нэрийг хэлж, шаардсанаар өөрийн албаны үнэмлэхийг үзүүлэх.

- Албан үүргээ гүйцэтгэх үедээ хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, өөрийн болон бусдын аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор дүрэмт хувцас, албаны өрөө, тээврийн хэрэгсэлд дуудүрсний бичлэг хийх техник, хэрэгслийг суурилуулан ашиглаж болно.

- Хуульд заасан тодорхой ажиллагааг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу даруй хийж гүйцэтгэх ба хийгдэж буй хаагчийн ажиллагаа тус бүрийн хамрах хүрээ нь тухайн ажиллагааг хэрэгжүүлэх хуульд заасан үндэслэлээр хязгаарлагдана зэрэг шаардлагаар тодорхойлсон байдаг.

Цагдаагийн алба хаагчийн үндэслэл бүхий сэжиг нь хуульд заасан ажиллагааны явцад батлагдаагүй нь тухайн алба хаагчид хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болохгүй.

Хүн, хуулийн этгээдэд шаардлага тавих:

- Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, зөрчлийг арилгуулах, учирч болох хор хохирлыг гаргуулахгүй, нэмэгдүүлэхгүй байх зорилгоор хүн, хуулийн этгээдэд тодорхой үйлдлээс татгалзах, эсхүл үйлдэл хийх шаардах,

- Нийтийн хэв журмыг зөрчсөн, зөрчиж болзошгүй согтуурсан, мансуурсан хүнийг олон нийтийн газрыг тодорхой хугацаанд орхин явахыг шаардах,

- Гэмт хэрэг, зөрчлийн ул мөрийг бэхжүүлэх, бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгийг хамгаалах, хуулийн этгээдийн хэвийн үйл ажиллагааг хангах, тээврийн хэрэгсэл, явган зорчигчийн хөдөлгөөнд учирсан саадыг арилгах зорилгоор хүнийг тодорхой байр, газрыг орхин явахгүй байх, эсхүл өөр газар шилжин байрлахыг шаардах,

- Гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай гомдол, мэдээллийг хянан шийдвэрлэхэд шаардлагатай хуулиар хориглосноос бусад баримт эд зүйлийг гаргаж өгөхийг шаардаж болно.

Цагдаагийн алба хаагч, олон нийтийн цагдаа нь хоёр болон түүнээс дээш тооны хүнд шаардлага тавих тохиолдолд хүн тус бүрд хэлэх үүрэг хүлээхгүй.

Цагдаагийн алба хаагчийн шаардлагыг тухайн хүн, хуулийн этгээд биелүүлэх үүрэгтэй.

Цагдаагийн алба хаагч, олон нийтийн цагдаагийн шаардлагыг биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн, эсхүл хуулийн дагуу явуулж байгаа ажиллагаанд нь саад учруулсан бол АЛБАДАН ГҮЙЦЭТГЭЖ, гэм буруутай этгээдэд хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

24 дүгээр зүйл. Тайлбар авах

“Цагдаагийн алба хаагч нь гэмт хэрэг, зөрчлийг шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий мэдээлэл өгч чадна гэсэн хангалттай үндэслэл байгаа тохиолдолд хүнээс тайлбар авна” гэсэн заалт нь Эрүүгийн болон Зөрчлийн процессын хуультай зөрчилдөж байгаа тул цаашид хуульд нэмэлт оруулж өөрчлөн найруулах шаардлага үүссэн.

Хүний бичиг баримт шалгах

Дараах тохиолдолд хүний нэр, хаяг, тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрлийг тодруулах зорилгоор бичиг баримтыг шалгана:

- Гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдсэн цаг хугацаанд тухайн газар, эсхүл түүний ойролцоо байсан, эсхүл гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэхэд ач холбогдол бүхий мэдээлэл өгч чадна гэх үндэслэлтэй; /гэмт хэрэг зөрчлийн гэрчээс мэдүүлэг авахын өмнө байж болно/
- Гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн, завдсан, эсхүл гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхээр төлөвлөж байгаа гэх үндэслэлтэй; /зөрчлийн холбогдогч болон гэмт хэргийн сэжигтэн яллагдагчийн бичиг баримт шалган тодруулж байж бусад ажиллагаа явах/

- Гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгдсэн газар, хамгаалалтын бүсээс тээврийн хэрэгсэл, хүнийг гаргах, эсхүл нэвтрүүлэх; /хуульд заасан эрх бүхий албан тушаалтан хэргийн газарт нэвтрэх, бусад оролцогчийг ялган тогтоох, хамааралгүйг тусгаарлах, явуулах/
- Эрх нь хязгаарлагдсан, эсхүл албадлагын арга хэмжээ авагдсан хүн хүлээсэн үүргээ зөрчсөн гэх үндэслэлтэй;
- Эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр албадан ирүүлэхээр даалгасан, эсхүл эрэн сурвалжлагдаж байгаа сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, ялтан түүнчлэн гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэнд сэрдэгдэж байгаа гэх үндэслэлтэй; /сэрдэгдсэн гэрч буюу зөрчлийн холбогдогч/
- Хууль тогтоомжид заасны дагуу хамгаалалтад байгаа объектод нэвтрэх хүнийг бүртгэх;
- Согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн, химийн хорт бодист хордсоны улмаас өөрийн үйлдлийг удирдан жолоодох чадваргүй болсон хүний нэр, хаягийг тогтоох; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт үйлдэл дээрээ баригдсан этгээдийн нэр, хаягийг тогтоох; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Хуульд заасан журмын дагуу тээврийн хэрэгслийг түр зогсоосон бол тээврийн хэрэгслийг жолоодож яваа хүний жолоодох эрхийн үнэмлэх, зөвшөөрлийг шалгах; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Хуульд заасан насны хязгаарт хүрсэн эсэхийг тогтоох зэрэг тохиолдолд бичиг баримт үзэж шалгана.

Шалгалтын хэлбэр нь:

- Нүүр болон нийтэд ил харагдах биеийн бусад хэсгийг хаасан зүйлийг авах, халхлах аливаа үйлдэл хийхгүй байхыг шаардах,
- Нэр, хаяг, зөвшөөрөл, бүртгэлийг шалгах, бичиг баримт нь гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхэд ашигласан, эсхүл үйлдэх замаар олж авсан, эрэн сурвалжлагдаж байгаа эсэх талаар төрсөн үндэслэл бүхий сэжгийг тодруулах зорилгоор цахим сангаас болон бусад арга хэрэгслээр холбож шалгах.
- Шалгуулагчаас нэгээс хоёр алхмын зайтай зогсоож, ажиллагааг дуустал түүнийг гарын алгаа ил харагдахаар байрлуулж, тухайн газраас явахыг хориглох, эсхүл эрх бүхий байгууллагад очиж шалгуулах шаардлага тавьж болно.
- Шалгуулагч хүн бичиг баримтаа шалгуулах, эцэг, эхийн болон өөрийн нэр, төрсөн огноог хэлэх үүрэгтэй.

Хүний бичиг баримтыг шалгасан цагдаагийн алба хаагч, олон нийтийн цагдаа шаардлагатай бол дараах ажиллагааг явуулна:

- Амиа хорлохыг завдсан, өөртөө болон нийгэмд аюултай үйлдэл хийж болзошгүй сэтгэцийн эмгэгтэй, эсхүл сэтгэцийн эмнэлгээс оргосон хүнийг эмнэлгийн байгууллагад хүлээлгэн өгөх; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Оргон зайлсан болон эрэн сурвалжлагдаж байгаа, эсхүл тухайн хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэх баримт, үндэслэл бүхий сэжиг байгаа бол баривчлах, цагдаагийн байгууллагад хүргэх; /эрүүгийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Хараа хяналтгүй, оршин суугаа газрын хаяг, эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч нь тодорхойгүй, эсхүл согтуурсан, мансуурсны улмаас өөрийн үйлдлээ удирдан

жолоодох чадваргүй болсон хүнтэй хамт яваа бага насны хүүхэд, эрх зүйн чадамжгүй хүнийг эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, эрх бүхий байгууллагад хүлээлгэн өгөх; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/

- Согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсний улмаас өөрийн үйлдлийг удирдан жолоодох чадваргүй болсон хүнийг хамгаалах хүнд, эсхүл гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн гэх үндэслэлтэй бол холбогдох байгууллагад хүлээлгэн өгөх, эсхүл Согтууруулах ундаа хэтрүүлэн хэрэглэсэн этгээдийг албадан эрүүлжүүлэх тухай хуульд заасан журмын дагуу арга хэмжээ авах; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Зөрчил үйлдсэн хүний нэр, хаяг тодорхойгүй бол нэр, хаягийг тогтоох, зөрчлийг шалгаж шийдвэрлэх зорилгоор түр саатуулах; /зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр албадан ирүүлэхээр даалгасан, эсхүл эрэн сурвалжлагдаж байгаа сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, ялтан түүнчлэн гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэнд сэрдэгдэж байгаа гэх үндэслэл бүхий сэжиг байгаа тохиолдолд баривчлах, эсхүл эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд хүлээлгэн өгөх; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн бол зөрчлийг газар дээр нь шалгаж шийдвэрлэх, эсхүл хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах эрх бүхий байгууллагад хүргэх;
- Зөрчлийг гарсан газарт нь шуурхай шийдвэрлэх боломжгүй, эсхүл хүний бичиг баримтыг шалгах болсон бусад үндэслэлийг тухайн газарт шалгаж тогтоох боломжгүй бол цагдаагийн байгууллагад хүргэх. /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/

Түр саатуулах

Гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэнд сэрдэгдэж байгаа хүний нэр, хаягийг тодруулах, гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдуулан шалгах, албадан саатуулах үндэслэл байгаа эсэхийг тогтоох зорилгоор хүнийг 6 цаг хүртэл хугацаагаар түр саатуулж болно. /байранд хүргэснээс цаг тооцох, ар гэрт нь даруй мэдэгдэж тэмдэглэх, үндэслэл арилмагц суллах/, /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/ *Практик дээр журам гарсан эсэх, хэрэгжилт, алдаа дутагдал ямар байгаад үнэлэлт өгч цаашид судлах шаардлагатай/*

Хуулийн этгээдийн баримт бичиг шалгах

Хууль тогтоомж зөрчсөн үйл ажиллагаа явуулж байгаа гэх үндэслэл байгаа эсхүл тийм гомдол, мэдээлэл хүлээн авсан бол баримт бичиг нь хууль ёсны эсэхийг шалгах, хуулбарлан авах, эх хувийг 72 цаг хүртэлх хугацаанд түр хураан авах зэргийг сонгон хэрэгжүүлж болно.

Цагдаагийн алба хаагч хуулийн этгээдийн баримт бичгийг биечлэн шалгах явцад дараах нөхцөл байдал илэрсэн тохиолдолд энэ хуульд заасан тодорхой ажиллагааг явуулна:

- Албадан ирүүлэхээр даалгасан, эсхүл эрэн сурвалжлагдаж байгаа сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, ялтан түүнчлэн гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэнд сэрдэгдэж байгаа хүн тухайн хуулийн этгээдийн байр, агуулах сав, эзэмшил газарт байгаа гэх; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/
- Хүний амь нас, эрүүл мэндэд шууд хохирол учруулах эд зүйл, эсхүл хуулиар хязгаарласан, хориглосон эд зүйлийг хууль бусаар хадгалсан, үйлдвэрлэсэн, худалдсан гэх; /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/

Орон байр, бусад газарт нэвтрэн орох

Цагдаагийн алба хаагч хуулиар харьяалуулсан гэмт хэрэг, зөрчил, тэдгээрийн талаарх гомдол, мэдээллийг шалгахдаа бусдын орон байр, тээврийн хэрэгсэл, ажлын байр, агуулах сав, эзэмшил газарт нэвтрэн орох, ач холбогдол бүхий баримт, мэдээллийг гаргуулан авах эрхтэй.

Доор дурдсанаас бусад тохиолдолд бусдын орон байранд оршин суугч, эзэмшигчийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр нэвтрэн орохыг хориглоно:

- Гэмт хэргийг таслан зогсоох, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг мөрдөн хөөж баривчлах, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэгдэж болзошгүй нөхцөл байдал үүссэн гэх үндэслэл бүхий сэжиг байгаа;
- Хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд ноцтой хохирол учрах бодит аюул байгаа;
- Эрэн сурвалжлагдаж байгаа хүн, оргосон сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, ялтан, хоригдлыг мөрдөн хөөж баривчлах;
- Сэжиг бүхий этгээд оргон зайлах, гэмт хэргийн ул мөр, эд мөрийн баримт устах, үрэгдэх бодит аюул тулгарсан.

Дээрхээс бусад тохиолдолд цагдаагийн алба хаагч бусдын орон байранд нэвтрэн орохдоо оршин суугч, эзэмшигчийн зөвшөөрлийг заавал авсан байна. /дээрх 4 нь тохиолдол нь эрүүгийн процессын өмнө болон зэрэгцээ явагддаг/

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 28.4. “Тухайн орон байранд хамтран оршин суугч, эсхүл хамтран эзэмшигч этгээдийн аль нэг нь зөвшөөрөл өгсөн бол энэ хуульд заасан бусдын орон байранд нэвтрэх үндэслэл болно”, 28.5 “Орон байранд нэвтрэх зөвшөөрөл өгсөн этгээдийг оршин суугч, эзэмшигч биш гэж мэдэх боломжгүй байсан бол энэ хуулийн 28.2-т заасныг зөрчсөн гэх үндэслэл болохгүй” гэж заасан байдаг.

“Орон сууц”² гэж “хүн суурьшин амьдрах зориулалттай нийтийн болон амины орон сууцны байшин, сууц, гэрийг хэлнэ” гэсэн хуулийн тодорхойлолт байдаг.

Мөн Улсын дээд шүүхийн тогтоолд “орон байр”³ гэдэгт “хүн байнга буюу түр амьдрахад зориулагдсан төрөл бүрийн орон сууц, байшин, гэр, урц, зочид буудал, амралт сувиллын газар, зуслангийн байр, майхан зэргийг ойлгоно. Орон байр нь хөдөлгөөнтэй, түр шинжтэй байж болно” гэж зааж өгсөн.

“агуулах сав”⁴ гэдэг нь эд хөрөнгийг байнга буюу түр хадгалах зориулалттай байшин, пин, амбаар, илүү гэр, гэрийн болон тээврийн чингэлэг, бүх төрлийн агуулах, зоорь, автомухлаг, хөргөх ба эд бараа зөөх төхөөрөмжтэй автомашин, граж, албан тасалгаа, үйлдвэрлэлийн эд хөрөнгийг байнга буюу түр хадгалах зориулалттай байр, түүнчлэн хүн, ачаа тээвэрлэхэд зориулсан болон тусгай зориулалтын автомашины кабин, багаж, онгоц, галт тэрэг, далайн хөлгийн ачаа хадгалах сав зэргийг хамааруулан ойлгоно. Мал, гэрийн тэжээвэр амьтныг бусдын халдлагаас хамгаалж зориулалтын цоож, бэхэлгээ хийсэн хашаа, байр, савыг “агуулах сав” гэдэгт хамааруулж болно.

Орон байр, бусад газарт нэвтрэн орохдоо хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд аюулгүй арга, хэрэгсэл ашиглаж, хүний нэр төрд хүндэтгэлтэй хандана. /аль болох хор аюул, хохирол хамгийн бага түвшинд байхаар тооцон ажиллах/

² Орон сууцны тухай хууль 3 дугаар зүйл.

³ Монгол улсын дээд шүүхийн тогтоол. 1.9., 2006.05.29. Дугаар 28. УБ хот

⁴ Мөн тэнд

Нэвтрэн ороход оршин суугч, эзэмшигч саад учруулбал эсэргүүцлээ зогсоохыг шаардах, шаардлагыг үл биелүүлбэл албадлагын арга хэмжээ хэрэглэхийг анхааруулна. Анхааруулгыг үл хэрэгссэн, эсэргүүцэл саад учруулсан үйлдэл нь албадлага хэрэглэх үндэслэл болно.

Нэвтрэн ороход эд зүйл, цоож, түгжээ, байгууламжийн хэсгийг эвдэх, дохиолол, хяналтын систем, цахилгааныг салгах, нохой, бусад амьтныг номхотгох техник, хэрэгсэл ашиглах зэргээр учрах саадыг арилгаж болно. Уг арга хэмжээ авсан, эсхүл эзэмшигчийнх нь эзгүйд нэвтрэн орсон бол эвдэрсэн эд хөрөнгийн хэвийн байдлыг сэргээх, түр хугацаагаар хамгаалах арга хэмжээ авна.

Оршин суугч, эзэмшигчийн эзгүйд орон байр, бусад газарт нэвтрэн орсон бол тэдгээрт даруй мэдэгдэх, боломжгүй бол 24 цагийн дотор мэдэгдэх арга хэмжээ авах ба боломжгүй бол түүний оршин суугаа газрын баг, хорооны Засаг даргад мэдэгдэнэ. /харилцаа холбооны хэрэгслээр мэдэгдэх, шууд холбогдох боломжгүй бол мессеж, мэйл, шуудан, дуут шуудан илгээх гэх мэт/

Үзлэг хийх

Цагдаагийн алба хаагч энэ хуульд заасан үндэслэл бүхий сэжиг байгаа тохиолдолд хүний бие, тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийнэ. /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө голчлон явагддаг ба зарим тохиолдолд зэрэгцээ явагддаг/

Үзлэгийг гадна талаас нь харах, гараар тэмтрэх, тусгай багаж ашиглах, эсхүл далд байгаа зүйлийг ил гарган шалгах замаар энэ хуульд заасан үндэслэлийн хүрээнд хийж гүйцэтгэнэ. Эд зүйл, баримт бичиг, ачаа тээш, мал, амьтан, тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийхэд эзэмшигчийг оролцуулна. Эзэмшигчийг оролцуулах боломжгүй бол хөндлөнгийн гэрчийг байлцуулж, эсхүл дуу-дүрсний бичлэгээр бэхжүүлнэ. Үзлэгийг эзэмшигчийн эзгүйд хийсэн тохиолдолд даруй эзэмшигчид, боломжгүй бол баг, хорооны Засаг даргад мэдэгдэнэ. Үзлэг хийх үед хуульд заасан үндэслэл илэрсэн тохиолдолд хэв загвар, дээж авах, битүүмжлэх, хураан авах ажиллагааг явуулна.

- Тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийхэд шаардлагатай бол эд ангийг салгаж болно.
- Хүний биед үзлэг хийхэд өмссөн хувцас, биедээ авч яваа эд зүйлийг хамтад нь үзнэ.
- Хүний биед үзлэг хийх үед уг этгээдийг нүцгэлэх зайлшгүй шаардлага гарсан тохиолдолд үзлэгийг ижил хүйсийн эрх бүхий албан тушаалтан хийнэ. Шаардлагатай бол хүний эмч, сувилагчийг оролцуулж болно. /эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын шаардлага хангасан, бусдаас тусгаарлагдсан орчинд/

Нийтлэг үзлэг: Цагдаагийн байгууллага, алба хаагч нийтийг хамарсан арга хэмжээ, онц чухал объектын хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэх үед тухайн объект, арга хэмжээ болж байгаа газарт нэвтрүүлэхийг хориглосон эд зүйл байгаа эсэхийг тогтоох зорилгоор тухайн газарт нэвтрэх хүний бие, биедээ авч яваа эд зүйлд биечлэн болон тусгай техник, хэрэгсэл ашиглан үзлэг хийж болно. /эзэмшигчийг өөрийн биед болон тээврийн хэрэгсэлд агуулагдаж байгаа шаардлагатай эд зүйлийг харуулах, ил гарган шалгуулахыг санал болгож, шаардлагатай тохиолдолд өөрийн биеэр/

Эд зүйлсийн байршлыг өөрчлөх болон далд байгаа эд зүйлийг ил гаргахгүйгээр албаны нохой, тусгай техник ашиглан шалгасныг үзлэг хийсэнд тооцохгүй.

Хүнийг баривчлах, түр саатуулах үед тухайн хүний болон цагдаагийн алба хаагчийн амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учрахаас урьдчилан сэргийлэх, нотлох баримтыг олж илрүүлэх, бэхжүүлэх зорилгоор хүний бие болон түүний зорчиж байгаа тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийнэ. /үүрэн холбооны хэрэгсэл, цахим төхөөрөмж зэрэг мэдээллийг цахим хэлбэрээр хадгалах

хэрэгсэлд прокурорын зөвшөөрөлгүйгээр үзлэг хийхийг хориглоно/ Эрүүгийн болон зөрчлийн процессын үзлэг нь тухайн чиглэсэн хэрэг зөрчлийн нотлох баримтыг олж тогтоох зорилго агуулж байдаг бол уг үзлэг нь нийтлэг өдөр тутмын үүрэг гүйцэтгэх болон онцгой байдлын, гамшгийн зэрэг тодорхой нөхцөл байдал үүссэн үед нийтлэг хэрэгжүүлэх шинжийг агуулж байдаг онцлогтой юм.

Эд зүйл, баримт бичиг түр хураан авах

Цагдаагийн алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэх үедээ үүрэн холбооны хэрэгсэл, бусад шаардлагатай эд зүйл, тээврийн хэрэгсэл, цахим төхөөрөмж, баримт бичгийг шүүхийн зөвшөөрөлгүйгээр түр хураан авч болно. Хураан авах ажиллагааг эхлэхийн өмнө хураан авах эд зүйл, баримт бичгийг сайн дураар гаргаж өгөх, байгаа газрыг нь зааж өгөх боломжийг тухайн хүнд олгоно. /эрүүгийн болон зөрчлийн процессын өмнө явагддаг/

Хураан авсан эд зүйлийн төрөл, шинж байдал, тоо ширхгийг тусгасан жагсаалт үйлдэх ба эд зүйл, баримт бичгээ хураалгасан, эсхүл ажиллагаанд байлцсан хүний гарын үсэг, эсхүл хурууны хээгээр баталгаажуулж, хувийг эд зүйлийн эзэмшигч, эсхүл түүний өмгөөлөгчид даруй гардуулна. /Эзэмшигчийг оролцуулах ба боломжгүй бол хөндлөнгийн гэрчийг байлцуулж, эсхүл дуу-дүрсний бичлэгээр бэхжүүлнэ/. Дипломат төлөөлөгчийн газрын эзэмшиж байгаа албан байр, дипломат төлөөлөгчийн газрын ажилтан, түүний гэр бүлийн гишүүний оршин сууж байгаа орон байранд хураан авах ажиллагааг гүйцэтгэх бол түүний болон гэр бүлийн гишүүний Монгол Улсын зохих төрийн захиргааны байгууллагад хандаж гаргасан хүсэлтийг үндэслэн прокурор, хуульд заасан төлөөлөл байлцуулна.

ДҮГНЭЛТ

Дээрх нөхцөл, шаардлага, онцлог зэргийг цаашид улам тодорхой нарийн судлан тодорхойлох шаардлагатай юм. Цагдаагийн алба хаагчийн хувьд “эрсдэл бүхий” гэж хэлж болохоор цаашид алба ажилтанд албан ажлынхан хувьд, эрх зүйн үр дагавар үүсгэн, сахилгын, зөрчлийн, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх байдалд тулж болзошгүй олон талт нөхцөл нь энэ “тодорхой төрлийн ажиллагааг” хэрхэн зөв хийсэн, болж өнгөрсөн нөхцөл байдлыг хэрхэн зөв тайлбарласан, үүнд хууль хэрэглээний чадварыг хэрхэн ашигласан зэргээр тодорхойлогдож олон олон ажилтыг авран хамгаалах учиртай гэсэн дүгнэлтэд хүрлээ.

САНАЛ

1. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан “Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчийн тодорхой ажиллагаа” нь Эрүү, зөрчлийн процессын хуульд заасан тодорхой ажиллагаануудаас ялгагдах онцлог, утга, хэрхэн яаж уялдах талаар холбогдох хуулиудад нэмэлт оруулж тодорхой болгох. Энэ нь цаашид цагдаагийн алба хаагч ажил үүргээсээ шалтгаалан ял хариуцлага хүлээх нөхцөл байдалд тулж ирэхэд шүүх, шүүгч хууль хэрэглээний хувьд алба ажилтныг цагаатгах талын нотолгоонд суурилах боломж олгох юм.

2. Дээрх ойлголтыг онолын хувьд илүү тодорхой болгох, хичээлийн программд бие даасан салбарын /эрүү, зөрчил, цагдаагийн эрх зүй/ хичээлүүдээс гадна ялгагдах онцлог, практик хэрэглээнд хэрхэн хэрэглэх талаар сонсогч оюутныг дадлагажуулан шалгаж, үнэлэлт, дүгнэлт өгүүлж хэвшүүлэх, практик ажилтнуудад нэмэлт сургалт оруулах шаардлагатай гэсэн саналтай байна.